

УДК 65.012.32

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. М. Козуб

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

***Анотація.** Виявлено специфіку управління витратами аграрних підприємств з позиції забезпечення ефективності їх діяльності.*

Досліджено динаміку рентабельності продукції сільського господарства в Україні. Здійснено аналіз структури витрат на виробництво продукції в підприємствах аграрного сектора України.

Встановлено проміжні та кінцеві цілі підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі управління витратами. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення управління витратами як основного фактора підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств.

***Ключові слова:** витрати; управління витратами; рентабельність; планування; сільське господарство; рослинництво; тваринництво.*

Вступ. На тлі низької купівельної спроможності населення, загострення конкурентної боротьби в усіх сферах економіки України основним напрямком підвищення ефективності виробництва для більшості сільськогосподарських підприємств є зниження витрат і поліпшення якості продукції. В умовах вступу України в ЄС доступність більш дешевих та якісних імпортних продуктів харчування призводить до структурних асортиментних змін і тягне за собою збільшення витрат.

В результаті фінансової нестабільності, сформованого диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, обмеженість і неефективного їх використання відбулося необґрунтоване і неконтрольоване зростання витрат сільськогосподарських підприємств. Це призвело до падіння обсягів виробництва високовитратної продукції (продукція тваринництва, овочівництва, плодівництва); зростання роздрібних цін і зниження економічної ефективності виробництва.

Першочергове значення у вирішенні проблеми підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств належить управлінню витратами, роль якого постійно зростає в сучасних економічних умовах. Тому необхідним є нове розуміння ролі і місця управління витратами в забезпеченні ефективності сільськогосподарських підприємств, з урахуванням інновацій, засноване на необхідності проведення наукових досліджень і розробки напрямків підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств шляхом впровадження сучасних технологій управління витратами.

Аналіз останніх досліджень Проблема забезпечення ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств досить довго була предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних основ теорії ефективності шляхом вдосконалення управління витратами внесли такі зарубіжні вчені як Р. Каплан, Р. Купер, К. Друрі [4], Ч.Т. Хорнгрен і Дж. Фостер, Д.К. Шанк, Ушачов І.Г. та ряд інших дослідників. Серед вітчизняних вчених, що займаються дослідженням проблеми забезпечення ефективної діяльності за допомогою розвитку системи управління витратами, можна виділити: П. Атамаса [1], Ф. Бутинця, М. Голова [2], І. Давидовича [3], Крушельницької [6], А. Турила [7], Ю. Цал-Цалка [8] та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт і вагомість результатів проведених досліджень, в більш глибокому вивченні потребують такі питання як. Потребують конкретизації наукові підходи до управління витратами, склад управлінських технологій, що сприяють пошуку напрямків підвищення ефективності стосовно сільськогосподарських підприємств. Викладені обставини в сукупності зумовили вибір проблеми дослідження, формулювання його мети.

Метою дослідження є виявлення специфіки управління витратами в аграрному секторі, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення управління витратами для підвищення ефективності господарської діяльності

сільськогосподарських підприємств.

Результати досліджень. Дослідження свідчать, що збитковість виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України (табл. 1) спостерігається за найбільш високовитратною продукцією з довгим виробничим циклом.

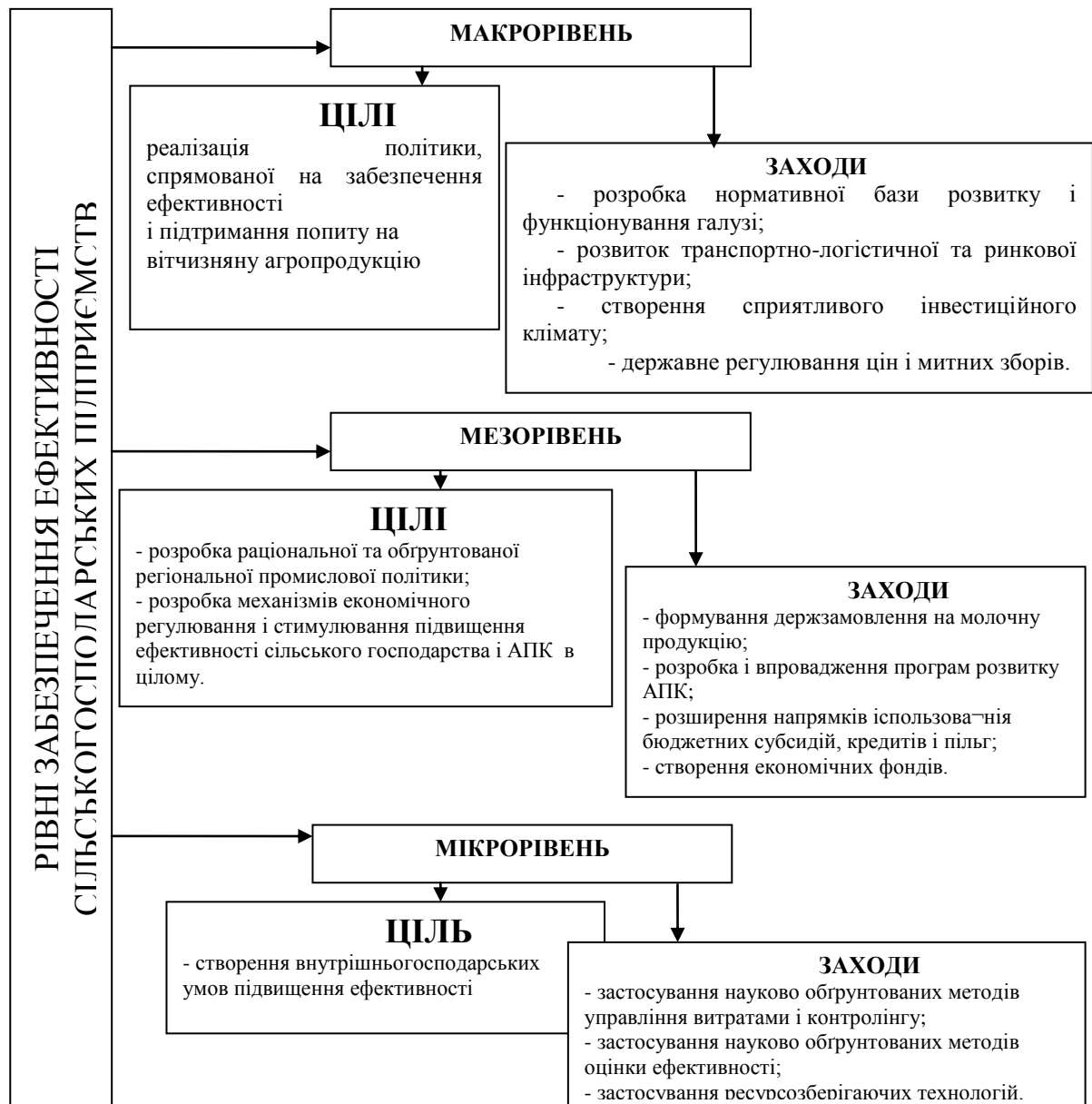
Таблиця 1

Рівень рентабельності продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України, %

Види продукції	Роки					В середньому за 5 років
	2012	2013	2014	2015	2016	
Культури зернові та зернобобові	15,8	2,4	25,7	42,6	37,8	24,9
Соняшник	44,9	28,2	36,7	78,4	61,9	50,0
Буряки цукрові фабричні	15,9	3,1	17,8	27,7	24,6	17,8
Культури овочеві	-0,6	7,5	14,5	32,0	15,3	13,7
Картопля	-17,4	22,4	9,9	24,6	0,6	8,0
Культури плодові та ягідні	9,6	127,5	65,8	58,3	25,0	57,2
Виноград	71,5	99,0	57,5	92,9	71,4	78,5
Молоко	1,8	13,1	11,1	12,7	18,6	11,5
Велика рогата худоба на м'ясо	-28,3	-41,3	-34,5	-16,9	-23,2	-28,8
Свині на м'ясо	1,8	0,2	5,6	12,6	-4,1	3,2
Вівці та кози на м'ясо	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	-31,5	-34,0
Птиця на м'ясо	-2,4	-5,9	-12,6	-5,4	3,4	-4,6
Яйця курячі ¹	52,6	47,6	58,8	60,9	0,5	44,1

Джерело: розраховано за даними [9]

Такою продукцією є приріст живої маси великої рогатої худоби, м'ясо птиці, приріст жиїої маси овець. Низькорентабельним є виробництво свинини в живій масі, картоплі, молока, овочів, цукрових буряків.

Рис. 1. Рівні забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств

Джерело: сформовано автором

Завдання забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств повинні вирішуватися комплексно, шляхом реалізації взаємопов'язаних заходів відповідно до поставлених цілей на всіх рівнях соціально-економічних систем. Особливості їх вирішення на різних рівнях, в тому числі макрорівні (державний рівень), мезорівні (регіональний рівень) та мікрорівні (рівень окремої господарської одиниці, підприємства, організації) показані на рис. 1.

Ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств формується під впливом особливостей і тенденцій функціонування АПК, а також внутрішніх чинників, що склалися на сільськогосподарських підприємствах. Формування витрат виробництва як економічний процес підпорядковане дії об'єктивних економічних законів і обумовлюється виробничими ресурсами, використовуваними підприємствами, відповідно до принципів функціонування цих ресурсів.

Витрати формуються в процесі всієї виробничої діяльності підприємства, на всіх її етапах і у всіх ланках. Разом з ними утворюється вартісна величина продукту, що характеризує ці витрати, починаючи з процесу планування розробок продукції до її реалізації.

У виробників агропродукції є значні резерви щодо зниження собівартості та підвищення ефективності. Одним з них є удосконалення структури витрат, яка істотно змінюється в залежності від виду сільськогосподарської продукції. Така диференціація витрат обумовлена кількістю споживаних в процесі виробництва матеріальних ресурсів, різними витратами на зберігання і транспортування готової продукції, а також тривалістю виробничого циклу.

Як свідчать дані таблиці 2, в структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України найбільшу питому вагу мають матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції – 70,9 % в середньому за 2012-2016 роки.

Досить високу питому вагу має орендна плата за землю і порівняно з іншими країнами незначну – питома вага витрат на оплату праці.

Спостереження динаміки питомої ваги окремих статей витрат за останні 5 років дає підставу стверджувати, що в структурі витрат знижується питома вага витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи та амортизації.

Ефективність сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах в значній мірі залежить від того, наскільки фахівці економічних служб здатні

оцінити вплив факторів макро- і мікросередовища і своєчасно здійснити відповідні коригування процесу формування витрат з метою оптимізації їх структури. На кожному з виділених рівнів забезпечення ефективності ставляться властиві тільки даному рівню мети і визначаються заходи, спрямовані на підвищення ефективності.

Таблиця 2

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в підприємствах аграрного сектора України, %

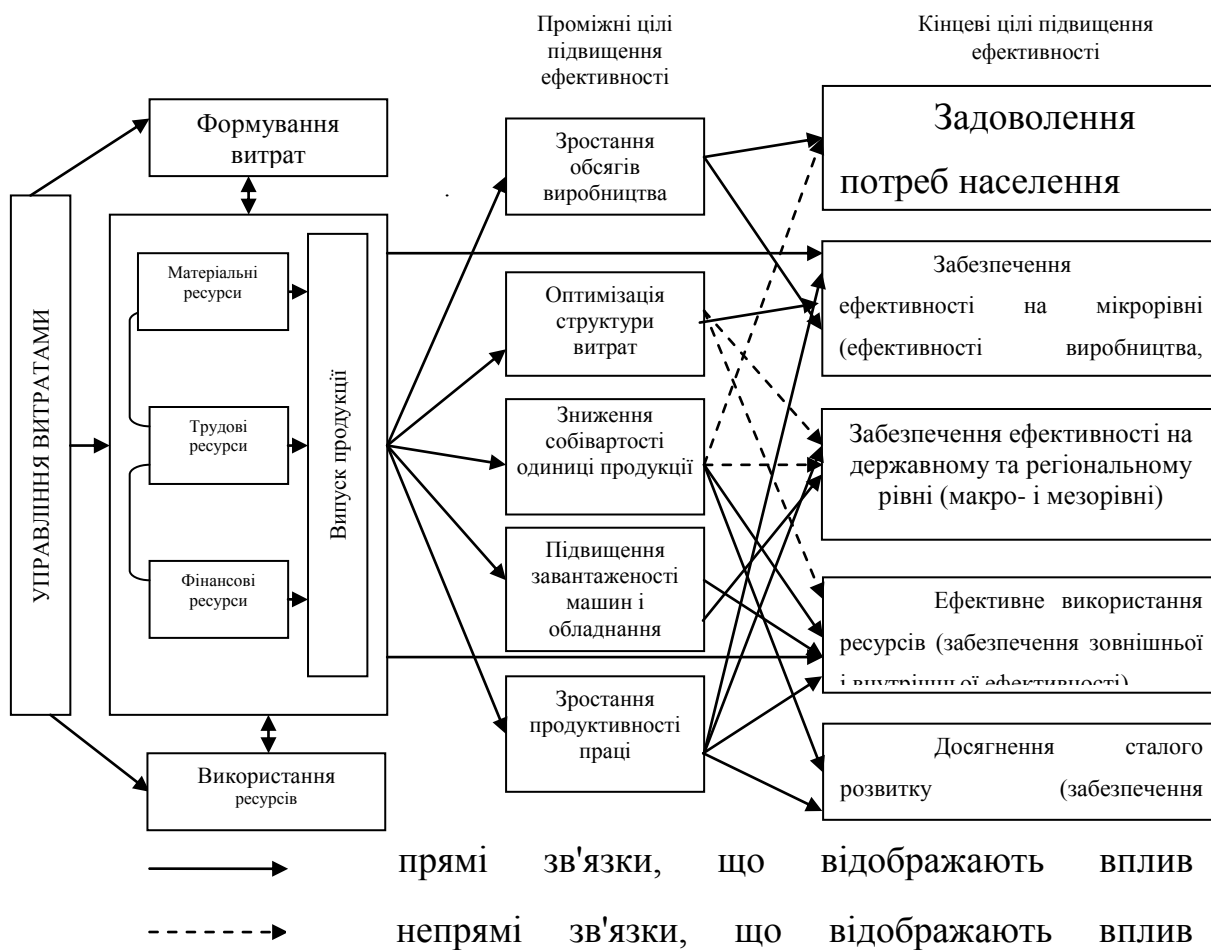
Статті витрат	Роки					В середньому за 5 років
	2012	2013	2014	2015	2016	
Витрати на оплату праці	9,2	7,6	7,1	5,4	5,4	6,9
Відрахування на соціальні заходи	3,4	2,8	2,7	1,9	1,2	2,4
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	68,7	69,7	70,5	73,7	72,1	70,9
у тому числі						
насіння та посадковий матеріал	9,5	9,4	9,4	9,2	9,0	9,3
корми	14,3	15,6	13,7	14,2	13,3	14,2
інша продукція сільського господарства	2,4	1,3	1,2	1,3	1,2	1,5
мінеральні добрива	11,4	11,6	10,3	14,2	14,8	12,4
пальне і мастильні матеріали	10,0	9,7	11,4	10,1	8,6	9,9
електроенергія	1,4	1,5	1,3	1,1	1,2	1,3
паливо й енергія	1,3	1,3	1,1	1,0	0,7	1,1
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	4,9	4,6	5,2	6,0	6,1	5,3
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	13,5	14,8	17,0	16,7	17,4	15,9
Амортизація	5,3	5,5	5,4	4,5	4,9	5,1
Інші операційні витрати	13,4	14,4	14,3	14,5	16,4	14,6
у т.ч. орендна плата за						
земельні частки (паї)	7,9	8,8	8,4	8,7	10,1	8,8
майнові паї	5,5	5,6	5,9	5,8	6,3	5,8

Джерело: розраховано за даними [9]

Ми вважаємо, що ефективність сільськогосподарських підприємств на основі управління витратами може бути забезпечена, коли підприємством одночасно будуть досягнуті як окупність виробничих витрат, так і економічність їх використання.

Виходячи з особливостей управління витратами і його ролі в забезпеченні ефективності, можна визначити проміжні завдання і кінцеві цілі підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі

управління витратами, а також встановити логічну систему взаємозв'язків між ними (рис. 2).

Рис. 2. Проміжні та кінцеві цілі підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі управління витратами

Джерело: сформовано автором

Першочерговою кінцевою метою підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств є задоволення потреб населення, іншими словами, забезпечення соціальної ефективності. Потреби населення, в свою чергу, визначають обсяг і номенклатуру виробництва сільськогосподарської продукції.

З вищесказаного випливає, що розробка основних заходів, спрямованих на вдосконалення управління витратами, в результаті реалізації яких можна очікувати підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств має здійснюватися за такими напрямками: визначення напрямів державного

регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, механізмів ринкового саморегулювання та вдосконалення інструментів і методів (управлінських технологій) управління витратами в рамках окремого сільськогосподарського підприємства.

Управління витратами включає реалізацію всіх функцій управлінського циклу через його елементи, які забезпечують ефективність діяльності підприємства і реалізуються в такий спосіб:

- планування витрат здійснюється виходячи із запланованої виробничої програми, норм і нормативів витрат і зовнішніх чинників (цін на сировину, матеріали, послуги і т.п.). Планування та прогнозування витрат в залежності від стадії планування (довгострокового або короткострокового) можуть бути перспективними або поточними. Поточні плани витрат, як правило, визначаються річними і квартальними розрахунками;

- організація є найважливішою функцією управління витратами, що реалізує сам механізм управління і визначальною місця виникнення витрат і центри відповідальності;

- стимулювання проявляється у впливі на учасників виробництва, що спонукає їх дотримуватися нормативні та планові витрати, а також виявляти і використовувати резерви для їх зниження. З метою мотивації таких дій використовуються матеріальні і моральні стимули;

- координація і регулювання полягають у виявленні причин відхилень і коригуванню, у разі необхідності, початкового плану. Своєчасно здійснена координація і регулювання витрат дозволяють підприємствам уникнути непродуктивних витрат, пов'язаних з неякісною організацією управління і забезпечити отримання запланованого економічного результату діяльності;

- контроль в системі управління витратами спрямований на забезпечення зворотного зв'язку з метою порівняння планових і фактичних витрат. Ефективність контролю залежить від своєчасності приведення фактичних витрат у відповідність з рівнем запланованих або уточнення планів, в разі, якщо вони не можливі до виконання з об'єктивних причин, що

змінилися виробничих умов;

- облік витрат як елемент управління ними проявляється в формуванні необхідної інформації для прийняття управлінських рішень. У сучасних умовах виділяють виробничий і фінансовий облік. В рамках виробничого обліку формується інформація про витрати на виробництво і калькуляції собівартості. Розвиток теорії і практики застосування виробничого обліку призвело до його трансформації в управлінський облік, який активно використовується в управлінні підприємством. Виробничий облік орієнтований на відображення інформації про витрати на виробництво, а управлінський – на аналіз і прийняття управлінських рішень, забезпечення інформацією для внутрішнього користування. Фінансовий облік забезпечує отримання інформації користувачами поза підприємства і дозволяє виробляти порівняння витрат з отриманими доходами з метою розрахунку прибутку. В процесі управління витратами інформація про витрати використовується, в першу чергу, для оцінки їх рівня[3, с. 98];

- аналіз витрат, як елемент функції контролю, дає можливість оцінити наскільки ефективно використовуються ресурси підприємства, виявити наявні резерви зниження виробничих витрат і оцінити вплив факторів на ступінь досягнення запланованих показників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В даний час все більше зростає значення реалізації таких елементів управління витратами сільськогосподарських підприємств як стратегічне і поточне планування, облік, аналіз і контроль. Все частіше відбувається інтеграція функцій управління витратами в єдину інформаційну систему підприємства, яка являє собою основу для прийняття тактичних і стратегічних управлінських рішень.

Зважаючи на це, перспективними будуть дослідження щодо обґрунтування актуальності програм ресурсозбереження та впровадження сучасних технологій управління витратами, націлених на підвищення ефективності діяльності підприємств з урахуванням накопиченого наукового досвіду і сучасних тенденцій розвитку АПК.

Література

1. Атамас П. Й. Управлінський облік: навч. посібн. / П. Й. Атамас. – Д. – К.: Центр учбов. літ-ри, 2006. – 440 с.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник для ВНЗ. – 4-е вид. / С. Ф. Голов. – К.: Лібра, 2008. – 704 с.
3. Давидович І. Є. Управління витратами: навч. посібн. / І. Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 320 с.
4. Друри К. Управленческий и производственный учет / К. Друри; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ- ДАНА, 2005. – 1071 с.
5. Золотарьова А. М. Напрями підвищення ефективності управління виробничими витратами на вітчизняних підприємствах / А. М. Золотарьова // Управління розвитком. – 2012. – №5. – С. 21- 22.
6. Крушельницька О. В. Управління витратами: навч. посіб. для студентів / О. В. Крушельницька. – Житомир: ЖДТУ. – 2005. – 196 с.
7. Турило А. М. Управління витратами підприємства: навч. посібн. / А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 20 с.
8. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства: навч. посібн. / Ю. С. Цал-Цалко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.
9. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс]: Офіційний ВЕБ-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm

АННОТАЦІЯ

Козуб Н. М. Управление затратами как направление повышения эффективности сельскохозяйственных предприятий

Выявлена специфика управления затратами аграрных предприятий с позиции обеспечения эффективности их деятельности.

Исследована динамика рентабельности продукции сельского хозяйства в Украине. Осуществлен анализ структуры затрат на производство продукции на предприятиях аграрного сектора Украины.

Установлены промежуточные и конечные цели повышения эффективности сельскохозяйственных предприятий на основе управления затратами. Разработаны рекомендации по совершенствованию управления

затратами как основного фактора повышения эффективности сельскохозяйственных предприятий..

Ключевые слова: затраты; управления затратами; рентабельность; планирование; сельское хозяйство; растениеводство; животноводство.

SUMMARY

Kozub N. Management of costs as a direction of increasing the efficiency of agricultural enterprises

The specifics of the cost management of agricultural enterprises from the point of view of ensuring the efficiency of their activities are revealed. Factors and specifics of the industry that affect the efficiency of agricultural enterprises are systematized, the model of their interaction is proposed.

The dynamics of profitability of agricultural production in agrarian enterprises of Ukraine was studied. The analysis of the structure of the costs of agricultural production in the enterprises of the agrarian sector of Ukraine was carried out.

Intermediate and final goals have been established to increase the efficiency of agricultural enterprises on the basis of cost management. Recommendations on improvement of cost management as the main factor of increase of efficiency of agricultural enterprises are developed.

Keywords: costs; cost management; profitability; planning; agriculture; crop production; livestock breeding.